A H İ D

İÇİNDEKİLER

Ahid'in Tanımı ve Mâhiyeti 1

İslam Ahlâkında Ahid 8

Ahdi Bozmak 10

Hadis-i Şeriflerde Ahde Vefâsızlık/Ahdi Bozmak.............................. 13

"Onlar öyle fâsıklardır ki, kesin söz verdikten sonra Allah'a verdikleri ahidlerinden/ sözlerinden dönerler. Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesad çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır." (2/Bakara, 27)

Ahid'in Tanımı ve Mâhiyeti

Ahd, söz vermek, emir, talimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz, yemin, misak, bir şeyi korumak anlamlarına gelir. Bir şeyi her durumda koruyup gereğini yerine getirmek demek olan ahidde hem yemin, hem de kesin söz verme anlamı vardır. Yemin, ahdin dinî ve kutsî yönünü; söz verme de ahlâkî yönünü teşkil eder.

Ahd kelimesi İslamî bir kavram olarak "ahd-ü mîsak" şeklinde kullanılmıştır. Ahd kelimesi, Kur'an'da 46 yerde geçer. Benzer anlama gelen mîsak kelimesi de 25 yerde kullanılır. Allah Adem'i insanlığın atası ve temsilcisi olarak yarattığı zaman, gerek onun şahsında, gerekse kıyamete kadar gelecek tüm insanlardan tek tek *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye ahid almıştır (7/A'râf, 172).

İttifak hükümlerini (Allah ile İsrailoğulları arasında yapılan ahdin hükümleri) ihtiva ettiği için, yahudi ve hıristiyan kutsal kitaplarına Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd denilmiş, İslam devletinin hâkimiyeti altında yaşamak üzere kendileriyle anlaşma yapılan gayri müslimler için ehlü'z-zimme yerine ehlü'l-ahd tabiri kullanılmıştır.

İnsan, Allah'tan başka rabb tanımayacağına dair Allah'a ahid vermiş, Allah da bu konuda kendisinden ahid almıştır; yani muahede yapmışlar, ahidleşmişlerdir. Bu ahdin, Allah'tan başkasını rabb tanımamanın içinde, şeytana ibadet etmemek de vardır.*"Ey Ademoğulları! 'Şeytana ibadet etmeyin' diye, size ahid vermedim mi?"* (36/Yâsin, 60). Allah ile beşer arasında geçen birçok ahidleşmeyi ahd-ü mîsak kavramı insan aklına getirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de geçen ahidleşmelerden birisi insanoğlunun yaratıcısını bilmesi ve O'na yönelip ibadet etmesidir. Bu tür bir ahid, fıtrî bir ahiddir.

Allah'ın varlığına inanmak ihtiyacı, insan yaratılışında sürekli ve kalıcıdır. Yalnız bazen insan şaşırıp yolunu sapıtır. O zaman Allah'ın rasulleri aracılığıyla gönderdiği emir ve yasaklara uyarsa ahde uymuş olur. **Ahidleşme Kur'anî bir metottur. Allah rasulleri ile onlara uyan, onların ashabı olan insanlar arasında gerek Allah'ın hükümlerini yaşama, gerek bunları muhafaza etme konusunda ahidleşmeler olmuştur.**

Ahid, hem Allah'ın insanlara teklif etmiş olduğu hükümler ve hem de insanların Allah'a karşı veya Allah namına diğerlerine karşı yerine getirmeyi taahhüd etmiş oldukları hususlardır. Kur'an-ı Kerim'de *"Allah'ın ahdini yerine getiriniz"* (6/En'âm, 152) buyurulur.

Âlimler buradaki ahdi şöyle izah etmişlerdir: "Allah'ın ahidlerini ifa ediniz. Gerek Allah'ın size teklif etmiş olduğu ahidleri, emirleri, nehiyleri ve gerek sizin Allah'a veya Allah namına diğerlerine verdiğiniz ahidleri, adakları, yeminleri,

akitleri, doğru olan her türlü taahhütleri yerine getiriniz. İslam'da ahdi bozmak haramdır."

Gerek Allah'a ve gerekse insanlara karşı verilen ahdin yerine getirilmesi gerekir. Kur'an'da kurtuluşa eren mü'minlerin sıfatları sayılırken: *"Onlar emanetlerini ve ahidlerini yerine getirirler."* (23/Mü'minûn, 8) buyurulur. Allah ile insanlar arasında birçok ahidler vardır.

Allah'ın insanlardan aldığı ilk ahid, onların zürriyetlerini Hz. Adem'in sulbünden alıp kendi uluhiyetini tasdik ettirmesidir (bkz. 7/A'râf, 172). Ahidle yemin arasında fark vardır. Yemin bozulursa keffaret gerekir. Fakat ahidde bu yoktur. Ahdi bozmanın günahı keffaretle ortadan kalkmaz.

"Ey İsrailoğulları, sizi nasıl bir nimet ile nimetlendirdiğimi hatırlayın. Ve Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Siz, Benden korkun." (2/Bakara, 40) ayeti bu ahidlerden biridir. Ayet-i kerimeden anladığımıza göre, Cenab-ı Hakk'a söz vermiş bulunan bir kavme karşı Cenab-ı Hakk da onlara bir vaadde bulunmuştur.

Bu bir ahidleşmedir. **Allah, ahdinden asla caymayacağına göre, insanlar da ahidlerinden caymamalıydılar.** Ancak insanlar ahidlerinden caymaya başlamışlar ve Allah'a ibadet etmemek, O'nun yasaklarına uymamak ve O'na ortak koşmak gibi sapıklıklara düşmüşlerdir. Ahidlerine uygun olarak yalnız Allah'a ibadet etmeleri, hayatlarında Allah'ın hükümlerini hâkim kılmaları gerekmektedir. Ancak fâsıklar ahitlerini bozarak Allah'la sözleşmelerini iptal etmişlerdir. **Allah ile olan ahdine vefa göstermeyen, bu ahdi bozan ve bozmaya çalışan kimseden hiçbir ahde saygı göstermesi beklenemez.**

Oysa ki Allah kendisi ile yapılan ahde bağlılık gösterenlere büyük bir mükâfat vereceğini vaad etmektedir. *"Doğrusu sana sadakat yemini edenler (ey Muhammed) bizatihi o yemin ile Allah'a bağlılık yemini etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Bu yüzden her kim (o yeminden sonra) yeminini bozarsa, ancak kendi zararına bozmuş olur ve her kim Allah ile ahdini yerine getirirse Allah ona büyük bir mükâfat nasip edecektir."* (48/Fetih, 10).

İnsanlar, Allah'ın emir ve yasakları ile hududunu aşarlarsa şeytana ibadet etmiş, onun çenberine girmiş olmaktadırlar. Oysa Allah bütün insanlardan ahd-ü misak aldığını ifade buyurmaktadır.

"Ey Âdemoğulları, ben sizinle ahidleşmedim mi? Şeytana tapmayın, o sizin düşmanınızdır, diye." (36/Yâsin, 60).

"Rabb'in Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini alıp devam ettirmiş ve onları kendilerine şahit tutarak: 'Ben Rabb'iniz değil miyim?' (demiştir.) "Evet (buna) şahidiz!' dediler. Kıyamet günü, biz bundan habersizdik demeyesiniz." (7/A'râf, 172)

Ahde vefa konusunda İslam son derece titiz davranır. İnsanlar arası ilişkilerde güven unsurunun hâkim olması için yegâne garanti vasıtası ahde vefâdır. Bu güven olmadan veya sağlanmadan sıhhatli bir toplum hayatı mümkün olamaz.

Allah öyle bir topluma rahmet nazarıyla bakmaz. *"Ama Allah'a verdikleri sözü iyice pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın bitiştirilmesini istediği şeyi kesenler ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar... İşte lânet onlara (dünya) yurdunun kötü sonucu onlaradır."* (13/Ra'd, 25)

Allah, emirleri yoluyla ve peygamberleri vasıtasıyla insanlardan ahid almıştır. Yahudi ve hıristiyanlardan alınan ahid de bunlar arasındadır. Allah, İsrailoğullarından, namaz kılıp zekât vereceklerine, peygamberlerine inanıp onları destekleyeceklerine ve Allah'a güzel takdimelerde bulunacaklarına (faizsiz borç vereceklerine; bkz. 5/Mâide, 12),

Allah'tan başkasına tapmayacaklarına, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edeceklerine (2/Bakara, 83), birbirlerinin kanlarını dökmeyeceklerine, birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına (2/Bakara, 84-85) dair söz almıştır. Fakat onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirmemiş, ahidlerini bozmuş ve bunu alışkanlık haline getirmişlerdir (bkz. 2/Bakara, 100; 5/Mâide, 13).

Hz. Musa'ya karşı geldikleri için üzerlerine azap çökünce bunun kaldırılmasını istemişler, Hz. Musa da onlara, Allah'a verdikleri sözü hatırlatmıştır (bkz. 20/Tâhâ, 86). Çünkü yahudiler ne zaman Allah'a söz vermişlerse, içlerinden çoğu bu ahdi bozmuştur (bkz. 2/Bakara, 100). Allah, hıristiyanlardan da ahidler almış, fakat onlar sözlerinin bir kısmını unutmuşlardır (5/Mâide, 14).

Allah nasıl insanlara ahid vermişse, insanlar da Allah'tan ahid almışlardır. **İnsanlar Allah'tan başkasına ibadet etmemeğe, O'ndan başkasını rabb tanımamaya ahdetmişler; Allah da bunun karşılığında, insanlara yardım edeceğini ve dünya hayatından sonraki ahiret hayatında onları cennetlere koymayı ahdetmiştir. Ahid, sorumluluk gerektirir** (17/İsrâ, 34).

Eğer insanlar Allah'a verdikleri ahdin ve bu ahid çerçevesinde kendi aralarındaki ahidleşmenin sorumluluğunu yerine getirirlerse, Allah da ahdini yerine getirecektir (2/Bakara, 40).

Tefsirciler, Allah'ın ahdinin ne olduğu konusunda yaptıkları açıklamalarda diyorlar ki: Allah'ın ahdi, Allah'ın insanların akıllarına yerleştirdiği tevhid, adalet ve peygamberleri doğrulama delilleridir. **Allah'ın ahdi, Allah'ın peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği mesajdır. Ayrıca, insanların yapmalarını emrettiği ve yapmamalarını istediği konularla ilgili vasiyetidir**, diyenler de olmuştur.

İbn Kesir, bu görüşler konusunda şu açıklamaları yapar: Bazılarına göre bu ahit, Allah'ın yaratıklarına bir buyruğu, emrettiğine itaat etmeleri, nehyettiğinden kaçınmaları konusunda bir emridir. Bu emri kitaplarında ve rasullerinin dilleriyle açıklamıştır. Bu **ahdi bozmaları demek, onunla amel etmeyi bırakmaları demektir.**

Bazı alimler de şöyle dediler: Bu ayetle bütün küfür, şirk ve nifak ehli kastedilmiştir. Allah'ın onlara ahdi ise rububiyetine delalet eden deliller getirerek vahdaniyetini göstermiş olmasıdır. Allah'ın onlara ahdi hiç bir kimsenin benzerini getirmeye muktedir olamadığı mucizelerle peygamberlerinin doğruluğunu tasdik ettiği emir ve nehyidir.

Bu ahdin bozulması ise delillerle doğru olduğu sabit olan hakikatleri kabul etmemeleri ve kitapları yalanlamalarıdır. Diğer bazı alimler de şöyle dediler: Allah Teala'nın sözkonusu ettiği bu ahid, insanları Hz. Adem'in sulbünden çıkardığı zaman onlardan almış olduğu ahiddir. Bu ahdi bozmaları demek, ona uymamaları demektir. (1)

Fahreddin Razi, Allah'ın ahdi konusunda şunları söyler: Bu konudaki farklı görüşler şunlardır:

1- Bu ahid ve misaktan maksad, Allah'ın kullarına, kendisinin birliğini, peygamberinin doğruluğunu gösteren delilleridir. Böylece bu, deliller ile tevhide sarılma hususunda bir ahd ve misak (söz) almış olur. Çünkü bu, deliller ile tevhide ve Peygamber'in doğruluğuna sarılmak demektir. İşte bundan dolayı da Cenab-ı Allah'ın *"Siz Bana olan ahdinizi (sözünüzü) yerine getirin ki Ben de size olan ahdimi yerine getireyim"* (2/Bakara, 40) ayeti pek yerinde olur.

2- Bu ayetle kastedilmiş olanların, peygamberlerine indirilen kitaplarda Hz. Muhammed (s.a.s.)'i tasdik etmelerine dair kendilerinden ahd ve misak alınan; kendilerine Hz. Muhammed'in ve ümmetinin durumu açıklanan ehl-i kitabtan bir grup olması muhtemeldir. Böylece bu grup ahitlerini bozdular, ondan yüz çevirerek Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr ettiler.

3- Alimlerden bir kısmı ise, bununla, insanlar zerreler şeklinde iken ve onları böylece Hz. Adem'in sulbünden çıkararak, insanlardan almış olduğu misak kastedilmiştir demişlerdir. (2)

Elmalılı, Allah'la yapılan ahidleşme konusunda şöyle der: O fâsıklar ki, antlaşmalarını, hem de Allah'ın anlaşmasını bozarlar; bunu da antlaşma ile belgeledikten sonra yaparlar. İlk yaratılışta *"iyyâke na'büdü ve iyyâke nesteıyn (ancak Sana ibadet ederiz ve ancak Sen'den yardım dileriz"* kavramı üzere akıl ve yaratılış olarak, Allah ile aralarında yapılmış olan ezelî antlaşmayı, iman ve kulluk antlaşmasını, bu yaratılışa ait genel kanunu, her iki taraftan antlaşma ile belgelenip te'kit edildikten; bir taraftan kitaplar indirme ve peygamber gönderme ile takviye, diğer taraftan kalb ve dil bakımından iman ve ikrar ile kuvvetlendirdikten sonra bu ilahî antlaşmayı ve mîsakı kendi kendilerine bozmaya ve kaldırmaya kalkışırlar. (3)

Seyyid Kutub, bu ahidleşme konusuna şöyle açıklık getirir: **"Allah ile beşer arasında akdolunan ahdin bir çok çeşitleri vardır. Bunlardan biri insanoğlunun Halik'ını bilmesi ve O'na yönelip ibadet etmesi için yaratılışında sahip olduğu fıtrî ahiddir. Allah'ın mevcudiyetine inanmak ihtiyacı, insan fıtratında daimîdir.**

Bu fıtrat, bazen şaşırıp yolunu sapıtır ve Allah'a ortak aramaya koyulur. Diğer birisi de, Allah'ın Adem (a.s.)'ı yeryüzüne halife göndererek ondan aldığı ahittir. Allah, peygamberler vasıtasıyla her kavim ve milletten de ahitler almıştır**. Ahidler gereğince yalnız Allah'a ibadet etmeleri, hayatlarında Allah'ın şeriat ve nizamını hâkim kılmaları icab etmektedir. İşte fâsıkların bozduğu ahidler bu ahidlerdir. Verdiği sözde durmayıp Allah'la ahdini bozan kimse, aynı zamanda, Allah'la olan sözleşmesi dışındaki diğer ahidlerini de bozmuş sayılır. Zira Allah'ın ahdini bozmağa cür'et eden kimseden, hiçbir ahde saygı göstermesi beklenemez.**

Yeryüzündeki bütün sapıklık ve fesatlar, Allah'ın emrinden uzaklaşmak, O'nunla olan ahdi bozmak ve bağlanmasını emrettiği bağları koparmak yüzünden doğuyor. Yeryüzündeki anarşinin başı, Allah'ın beşer hayatını idare ve tanzim için seçtiği ilahî nizamdan yüzçevirmenin sonucudur.

İşte, neticesi mutlak surette hüsran olan yolun ayrılış noktası buradan başlar. Şu halde, yeryüzü Allah'ın nizamı ile idare edilmekten mahrum ve hayat da şeriat-ı ilahîden uzak kaldığı müddetçe yeryüzünde huzur ve sükûn aranamaz." (4)

Kur'an'da mü'minlerin vasıflarından bahsedilirken *"Onlar emanetlerine ve ahidlerine/ sözlerine riayet ederler."* (23/Mü'minûn, 8) diye buyrulmaktadır. Mü'minler fert halinde de olsalar, cemiyet halinde de olsalar, verdikleri sözlere

riayet ederler, emanetlere de hiyanet etmezler. Mü'minlerin omuzlarında pek çok emanet vardır; mü'minler her ne suretle olursa olsun emanetlerini yerine getirirler.

Çünkü **doğru olmak insanların fıtratındandır; fıtrat da İslam'dır. Onun için mü'minler, fıtratlarının doğru yoldan sapmasına müsaade etmezler.** Bütün insanların Allah'a vermiş oldukları bir söz ve ahit vardır. Bu da bütün insanların Allah'ı tanımaları, O'na kulluk etmeleridir. Yüce Allah, insanların fıtratına kendi varlığını ve birliğini kabul edecek özellik vermiştir. **İnsanların bozduğu her ahdin şahidi Allah'tır. Bunun için mü'min ahde vefa gösterirken Allah'tan korkar ve sakınır.**

Mü'minler genel anlamda emanetlerden ve verdiği sözlerden sorumludurlar. Ayet-i kerime (23/Mü'minûn, 8), nassın hududunu geniş tutarak kısaca her emaneti ve her ahdi içine alacak tarzda hüküm bildiriyor. **Bu nitelikler her zaman ve her yerde mü'minlerin nitelikleridir.** Müslümanlar bu niteliklere riayet etmedikleri takdirde İslam cemaati doğru istikameti bulamaz.

Böyle bir toplumda, ortak hayat için konulacak temel kaidelere herkesin bağlanması, güvenmesi ve dayanabilmesi için ahde vefâ ve emanete riayet prensibi zaruridir. **Bu prensibi tüm mü'minlerin örneği ve önderi Rasulullah'ın hayatında açıkça görmekteyiz. O'na müşrikler bile güvenmiş, emanetlerini çoğu zaman O'na teslim etmişlerdir.** Bir yandan düşmanlık, öbür yandan O'na güvenmek gerçekten düşündürücü bir haldir. İşte, kısa bir süre içerisinde İslam'ın dünyaya hâkim olmasında Rasulullah'ın bu ilkesinin büyük katkısı olmuştur.

"Hayır, kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa şüphe yok ki Allah sakınanları sever. Allah'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir pahaya değiştirenlerin; işte onların ahirette hiçbir nasibi yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için acı bir azap vardır." (3/Âl-i İmran, 76-77) **Ahde vefa, Allah korkusuyla yakından alakalıdır.**

Bunun için sosyal muamelelerde dost ile düşman arasında herhangi bir ayrım yapılamaz. Her ikisi için de durum aynıdır. **Ahde vefa dünyevî bir menfaat karşılığında değiştirilecek bir husus değildir.** Çünkü verilen söz Allah adına verilmiştir. Buradaki mesele Allah'a karşı verilen ahde vefâ meselesidir. Onun için de karşıdaki insanlar değil; Allah'ın emri gözetilir. (5)

Kur'an-ı Kerim'de, Allah Teala'nın Hz. Adem'e, Hz. Musa'ya, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e ahid verdiği ifade edilir (bkz. 2/Bakara, 125; 7/A'râf, 134; 20/Tâhâ, 115). Bu ahid, genellikle emir veya talimat verme şeklinde açıklanmıştır. Yine Kur'an'da Allah'la kulları arasındaki bir ahidleşmeden de bahsedilmiş (bkz.

36/Yâsin, 60) ve Allah adına verilen ahdin bozulmaması istenmiştir (bkz. 16/Nahl, 91).

Allah'la yaptıkları muahedeye sadık kalanlara büyük mükâfat vaad edilmiş (bkz. 48/Fetih, 10), ahdini yerine getirmeyenler fesatçı/bozguncu olarak nitelendirilmiş (bkz. 2/Bakara, 27) ve Allah'a karşı ahidlerini hiçe sayanların ahirette hiçbir nasip alamayacakları haber verilmiştir (bkz. 3/Âl-i İmran, 77).

"Siz bana verdiğiniz ahde sadık kalın ki, ben de size verdiğim ahdi ifa edeyim" (2/Bakara, 40) mealindeki ayet değişik şekillerde tefsir edilmiştir. Bir yoruma göre ayette geçen birinci ahid, Allah'ın kullarına olan emir, yasak ve tavsiyeleri, ikinci ahid ise Allah'ın kullarına vaad ettiği af ve mükâfatıdır. Diğer bir görüşe göre birinci ahid Allah'ın ahdi, yani kulları üzerindeki hakkı, ikinci ahid de kulların rableri üzerindeki haklarıdır.

Bir hadise göre **Allah'ın kul üzerindeki hakkı, kulun şirk koşmaksızın kendisine ibadet etmesi, kulun Allah üzerindeki hakkı ise azap görmeden cennete girmesidir** (bz. Buhâri, Libas, 101; Müslim, İman 48). Semavî dinler, Allah'la kulları arasında var olduğuna inanılan bir ahidleşmeye dayanır. Hz. Peygamberimiz, dua ederken, *"Allah'ım! Gücüm yettiği kadar ahdine ve vaadine sadakat gösteriyorum"* (Buhâri, Deavât 16; Tirmizî, Deavât 15) der ve kendini O'na karşı daima sorumlu hissederdi.

İslam Ahlâkında Ahid

Ahid ve va'd (vaad) terimleri, genellikle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de va'd ve bundan türemiş olan kelimeler, "Allah'ın iman eden ve salih ameller yapan insanlara maddî ve manevî ecir ve mükâfat vereceğini bildirmesi" manasında geçer. Ahid kelimesi ise, ahlâkî kavram olarak genellikle "birine söz verme, vaad ve taahhütte bulunma, anlaşma yapma" manalarında kullanılmıştır. Hadislerde de bu manalar, hem ahid ve hem de va'd kavramlarıyla ifade edilmiştir.

Kur'an'da iman, yalnızca zihnî bir inanma değil; bunun yanında kişinin dinî naslarla belirlenmiş olan esaslara uyacağına dair gönüllü bir taahhüdü olarak değerlendirilmek suretiyle iman ile ahid arasında sıkı bir münasebet kurulmuştur. Böylece Kur'an'a göre ahde vefâ, iman ederek Allah ile ahidleşmiş ve bu suretle kendisini hür iradesiyle sadakat mükellefiyeti altına sokmuş olan mü'minin ahlâkî bir borcudur.

Bu sebeple Kur'an ahdin önemi üzerinde ısrarla durmuştur. İster Allah'a ister insanlara karşı verilmiş olsun, **her vaad ve ahid, yükümlülük için ehliyet şartlarını taşıyan bir insanı borçlu ve sorumlu kılar.** İslam ahlakında bu sorumluluğun yerine getirilmesine "ahde vefâ" veya "ahde riâyet" denir ki, her iki tabir de Kur'an'dan alınmıştır (bkz. 2/Bakara, 177; 23/Mü'minûn, 8). "Sözünde durmak, verdiği sözlere bağlı kalmak, özü ve sözü doğru olmak" gibi anlamları içine alan ahde vefâ veya kısaca vefâ, İslam ahlakının en önemli prensiplerinden biridir. Ahlakçılara göre **ahde vefâyı yüksek bir fazilet haline getiren husus, kişinin taahhüdünün aksini her an yapma imkânına sahip olduğunu bilmesine rağmen, kendisini verdiği söze bağlı hareket etmek zorunda hissetmesidir.**

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde kâmil/olgun mü'minlerin vasıfları sayılırken, onların ahde vefâ gösterme özelliklerine işaret edilir (bkz. 23/Mü'minûn, 8; 70/Meâric, 32). Kur'an'da ahde vefâ ile ilgili ayetlerde, kendileriyle yapılmış antlaşmaların hükümlerine riayet ettikleri müddetçe, müslüman olmayan taraflara dahi verilen söz istikametinde uygulamada bulunulması emredilmektedir (bkz. 9/Tevbe, 1, 4, 7).

Diğer ahlâkî faziletlerde olduğu gibi ahde vefâ göstermede de ümmeti için örnek bir yaşayış sürdürmüş olan Hz. Peygamberimiz'in Hudeybiye Antlaşması'ndan hemen sonra, yanındaki müslümanların itirazlarına rağmen, kendisine sığınan Ebu Cendel'i antlaşmanın gereği olarak müşriklere iade etmesi, O'nun verdiği söze bağlılığının en canlı örneklerinden birisidir. O'na "el-Emîn" sıfatının düşmanları tarafından bile verilmesinin, kendisinin ahde vefâ ve emanete riayet faziletine kemaliyle sahip bulunmasından ileri geldiği bütün kaynaklarda belirtilmiştir. Nitekim O, konu ile ilgili hadislerinde **ahde uygun hareket edilmesini imandan saymış, ahde aykırı davranmayı ise nifak alametleri arasında göstermiştir. Zira sözünde durmamak, sözüne güvenilmez olmak, imanın özünde bulunan sadakat kavramı ile çelişmektedir.** Halbuki gerek Kur'an'da (bkz. 2/Bakara, 177), gerekse hadislerde ahde vefâ ile sadakat arasında kopmaz bir bağ bulunduğu belirtilmiştir.

İnsanların toplum hayatının gereği olarak birbirleriyle yaptıkları sözleşmelerin esaslarına uygun hareket etmelerinin, verdikleri sözleri mutlaka yerine getirmelerinin önemi üzerinde ısrarla duran İslam ahlakçıları, bu konuyu ekseriyetle "dilin âfetleri" başlığı altında incelemişlerdir.

Ahlakçılar, herhangi bir vaadde bulunurken, ileride ahde vefâ göstermeyen bir kişi durumuna düşmemek için, **yerine getirilemeyecek hususlarda düşünmeden hemen "evet" demek yerine, söz veren tarafın ahdini yerine getirmesini engelleyen meşrû bir sebebin baş gösterebileceğini dikkate alarak, sözün ardından, "inşallah" denilmesini tavsiye etmişlerdir.** (6)

Ahde vefâ bir ahlak kuralıdır. Bu kaideye uyan, Allah'a verdiği ahde riayet eden, bu şuura varan kimseyi Allah sever ve ikramına nail eder. Fakat **Allah'ın ahdini ve verdiği yeminleri az bir pahaya değiştiren bir kimsenin ahirette hiçbir nasibi yoktur.** Allah'ın indinde hiçbir değere sahip değildir. İnsanlar arasında da kimse ona değer vermez ve onu tezkiye edip temize çıkaracak kimse de olamaz.

Ahde vefâ ve diğer hususlardaki ahlakî kaide şudur ki; önce bütün ilişkilerde sorumluluk, Allah'a karşı olmalıdır. Öyle ise, Allah'ın gazabını icap ettiren hareketlerden sakınıp, rızasına nail olmaya çalışmak lazımdır. Bu konuda menfaat duygusu, yani basit kişisel çıkar hiçbir zaman ölçü olamaz. Toplumlar topyekün sapıtsa, hak yolundan ayrılsa bile mü'min için değişen hiçbir şey olmaz.

Bu kural yine olduğu gibi kalır. Zira bu, Allah tarafından hükmedilmiştir. Rasulullah müşrik bir toplumda bile bu kaideye uymuştur. Bu kural, Allah'ın rızasını celbedecek, takvasını kazanacak bir ahlak kaidesidir.

Bütün Ademoğullarının Allah'a verdikleri bir sözü vardır. Allah ile yaptıkları bir ahidleri vardır. Bu antlaşma gereğince Adem'in bütün zürriyetinin Allah'a inanmak, O'nun yüce uluhiyeti için gerekli kulluk vecibelerini bilmek ve yerine getirmek mecburiyeti vardır. Allah'a iman akdi, O'nun uluhiyet ve rububiyetini itiraf etmek, bu itirafını kâmil bir kulluğu gerektiren vecibelerini bilmek, mutlak bir itaat, derin bir teslimiyet ve şümullü bir kabullenmedir. İşte Allah Teala yeryüzünün hilafet anahtarını önce Hz. Adem'e teslim etmiştir. Bu hilafet, ancak Allah'a teslimiyet ile O'na tâbi olmaya bağlı bir hilafettir. Bunun tersi ise hilafet akdine muhalefettir.

İnsanlar arası ilişkiler güven unsurunun hâkim olabilmesi için verilen ahde vefâ göstermek şarttır. Bu güven kazanılmadan sıhhatli bir toplumun oluşması mümkün değildir. Onun için İslam, ahde vefâ prensibinde son derece titiz davranır ve bu hususta asla müsamaha göstermez. Zira ahde vefâ, toplum hayatını birbirine bağlayan en kuvvetli bağdır. Bir toplum ahde vefâ prensibine riayet etmezse, o toplum kısa ömürlü olmaya mahkûmdur. (7)

Ahdi Bozmak

Kur'an-ı Kerim, ahde vefâyı emreder. Ahdi bozmayı, vefâsızlığı yasaklar. Hatta bazı örnekler vererek ahdi bozmayı kötüler. Bazı kimselerin ahidlerini bozarken kendilerince gösterecekleri sebepleri de reddeder. *"İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmetin sayıca daha çok*

olmasından ötürü yeminlerinizi aldatma vasıtası yapıyorsunuz. Allah, onunla sizi imtihan eder. Kıyamet günü, ihtilaf ettiğiniz şeyleri elbette beyan edecektir." (16/Nahl, 92)

Ayet-i Kerime, ahdini bozan insanları budala kadın gibi gösteriyor. Bir kadın ki ipliğini iyice eğirip sardıktan sonra tekrar söküp dağıtmaktadır. Bu gerçekten çok yerinde bir teşbihtir. İnsanlar da şayet bir ahitleşme yaparlarsa bu kadının durumuna düşmesinler diye, uyarılmaktadır.

Özellikle mü'minlerin şahsiyetli olmaları, budala kadının derecesine düşmemeleri için ikaz edilmektedir. Bununla beraber, sabırsızlıktan, zayıflıktan ve iradesizlikten kurtulmaları için uyarılmaktadırlar.

Ahdini bozan kimseler azimetten yoksun ve ileri görüşten mahrumdurlar. Sanki bir kadın ipliğini iyice eğirip katladıktan sonra onu tekrar tekrar söküp dağıtmaktadır. Bu benzetmedeki bütün ayrıntılar hakaret, hayret ve garipliklerle dolu bir anlam taşımaktadır. Bütünüyle ahidleri bozmayı kötülemekte ve çirkin bir iş olarak ruhlara yerleştirmeye çalışmaktadır. Şahsiyetli ve akıllı bir insanın kalkıp da bu kadına benzemesi ve onun gibi zayıf iradeli olmayı kabullenmesi düşünülemez.

Ayette, ahdi bozma durumunda olan devletler de kınanmaktadır. Bir devlet bir veya birkaç devletle andlaşmalar imzalar, sonra da güçlü ve nüfuzlu devletlerin diğer saflarda yer aldığını ileri sürerek andlaşmalarını bozar ve bunda devletin çıkarının söz konusu olduğunu iddia ederse, İslam bu sebepleri kabul etmez ve mutlak şekilde ahde vefâ gösterilmesini emreder. **Verilen sözlerin ve andlaşmaların hile ve oyun vasıtası kılınmasına göz yummaz.** Ancak şunu da unutmamak gerekir ki; **İslam, iyilik ve Allah korkusu esasları dışında yapılan hiçbir antlaşmaya itibar etmez.**

Günah, isyan ve kötülük esasları üzerine yapılmış antlaşmaları reddeder. Gerek İslam toplumunun gerek İslam devletinin yapısı bu esaslara göre kurulur.

Müslümanların verdikleri sözü tutmalarından dolayı tarihte birçok kavimlerin İslam'a girdiği görülmüştür. Müslümanlardaki doğruluk ve sadakat, inançlarındaki samimiyet ve ihlas, işlerindeki temizlik ve dürüstlük onları hayran bırakarak İslam'la tanışmalarına sebep olmuştur. **Böylece müslümanlar ahidlerini bozmamakla, kaybettikleri basit ve küçük çıkarlar yerine pek büyük kazançlar elde etmişlerdir.**

Bir müslümanın sözü gerçekten Allah'a verilmiş bir sözdür. Müslüman, Allah korkusu taşıdığından ahdini bozmayı düşündüğü an Allah'ın kendisini

hesaba çekeceğini düşünerek bundan vazgeçer. Çünkü ahdine sadık kaldığında Allah katında kendisi için hayırlar hazırlandığının şuurundadır. *"Allah'ın ahdini az bir pahaya satıp değişmeyin. Eğer bilirseniz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır."* (16/Nahl, 95) (8)

"Ahidleşip antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir. Yeminleri bozmada, ipliğini kuvvetle eğirdikten sonra bozup parçalayan kadın gibi olmayın." (16/Nahl, 91-92)

Allah, önem sırasına göre dizilmiş üç tür anlaşmadan (ahid) bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, hepsinden önemli olan Allah ile insan arasındaki ahid, yani bağdır. Önem sırasında ikinci olan, bir insanla bir insan arasında Allah şahit tutularak veya Allah'ın adı anılarak yapılan ahidleşme veya anlaşmadır. Üçüncü tür ahid ise, Allah'ın adı anılmadan yapılan ahiddir.

Her ne kadar bu önem sırasına göre üçüncü ise de, bu ahdin yerine getirilmesi de ilk ikisi kadar önemlidir ve bozulması yasaklanmıştır. Bu bağlamda, Allah'ın, anlaşmaları bozanları çok şiddetli bir şekilde azarladığına dikkat edilmelidir ki, bu, yeryüzündeki karışıklık ve düzensizliklerin en büyük sebeplerinden biridir.

Nahl suresi 92. ayette anlaşmazlıklara neden olan fikir ayrılıkları ve ihtilafların çözümünün kıyamet gününde olacağı bildirilmektedir. Bu nedenle bu **ihtilaflar, anlaşmaları bozmak için birer özür teşkil etmemelidir. Taraflardan biri tamamen haklı, karşı taraf ise tamamen haksız olsa bile, haklı olanın anlaşmayı bozması, yanlış propaganda yapması veya diğer(ler)ini mahvetmek için başka kötü yollar kullanması doğru değildir.**

Eğer haklı olan taraf böyle yaparsa, yaptığını kıyamet günü kendi aleyhinde bulacaktır. Çünkü **doğruluk ve adalet, kişinin sadece teorilerinde ve amaçlarında doğru olması değil; aynı zamanda doğru metodlar ve araçlar kullanmasını da gerektirir.**

Yapılan yeminleri ve verilen sözleri tutmamak ve hile vasıtası yapmak, herşeyden önce vicdanların derinliklerinde yer eden inançları temelinden sarsar. Diğer kimselerin gözünde de inançlara olan bağlılık ve güveni yok eder. Aldatmak için bile bile yemin eden kimse hiçbir zaman için sağlam bir inanca sahip olamaz ve inandığı yolda dosdoğru yürüyemez.

Bunun da ötesinde yemin ettiği halde yeminini bozan veya yalan yere yemin eden veya söz verdiği halde **sözünde durmayan kimse, muhataplarının Allah'ın yolundan uzaklaşmalarına vesile olur. İtimadlar sarsılır, mü'minin**

emin/güvenilir kimse olduğu anlayışı darbe yer. Ahlâkî anlamda insan, ahdine vefa gösteren, sözünde duran varlık diye tanımlanabilir.

Mükemmel insanın tanımlarından biri budur. (9) **İman da, Allah'la kul arasında yapılan bir an(t)laşma, bir ahidleşmedir. Bu ahidleşmeye sadakat, hem mü'minin Rabbına karşı münasebetlere sâdık olmasıyla, hem de diğer insanlarla ilişkilerindeki sözleşmelere sadakatle kendini gösterir.**

Hadis-i Şeriflerde Ahde Vefâsızlık/Ahdi Bozmak

Hz. Peygamberimiz'den bir rivayet şöyledir: *"Ahdine vefâsı olmayanın imanı da (dini de) olamaz."* (Beyhakî, es-Sünnetü'l-Kübrâ, c. 9, s. 231; Zehebî, Kebâir 108)

Hadis-i şerife göre ahde vefâsızlık, küfrün en rezil şekli olan münafıklığın da belirgin niteliklerinden biridir. *"Münafığın alâmeti üçtür. Söz söylerken yalan söyler. Va'd ettiği, söz verdiği zaman sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edildiği zaman hiyanet eder."* (S. Buhâri, Tecrid-i Sarih, c. 1, s. 45, no: 31; Tirmizî, İman 14))

"Dört şey kimde bulunursa hâlis münafık olur. Kimde bunlardan bir kısmı bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir haslet kalmış olur. Bunlar: Kendisine bir şey emanet edildiği zaman hiyanet etmek, söz söylerken yalan söylemek, ahdettiğinde, söz verdiğinde sözünü tutmamak, husumet zamanında da haktan ayrılmaktır." (S. Buhâri, Tecrid-i Sarih, c.1, s. 45, no: 32)

"Bir kavim ahdinden dönerse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder." (Muvatta, Cihad 26 -2/460-)

İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: "(Bir gün) Rasulullah (s.a.s.) yanımıza gelip şöyle buyurdular: *"Ey muhacirler! Beş şey vardır, onlarla imtihan olacağınız zaman artık cemiyette hiçbir hayır kalmamıştır. Onların siz hayatta iken zuhurundan Allah'a sığınırım. (Bu beş şey şunlardır:)*

1- Zina: Bir toplumda zina ortaya çıkar ve alenî işlenecek bir hale gelirse, mutlaka o toplumda tâun hastalığı (bulaşıcı hastalık) yaygınlaşır ve onlardan önce gelip geçmiş toplumlarda görülmeyen hastalıklar yayılır. (Dün frengi, bugün AIDS, kanser..., yarın?!)

2- Ölçü-tartıda hile: Ölçü ve tartıyı eksik yapan her toplum, mutlaka kıtlık, geçim sıkıntısı ve sultanın zulmüne uğrar.

3- Zekât vermemek: Hangi toplum mallarının zekâtını vermezse mutlaka gökten yağmur kesilir. Hayvanlar da olmasaydı tek damla yağmur düşmezdi.

4- Ahdin bozulması: Hangi toplum Allah ve Rasülü'nün ahdini bozarsa, Allah, o toplumda, kendilerinden olmayan bir düşmanı musallat eder ve ellerindeki (servet)lerin bir kısmını onlar alır.

5- Kitabullah'la hükmetmeyi terk: Hangi toplumun imamları (liderleri) Allah'ın kitabı ile ameli terk ederek Allah'ın indirdiği hükümlerden işlerine gelenleri seçerlerse, Allah onları kendi aralarında savaştırır." (Kütüb-i Sitte Muht. Tercüme ve Şerhi, c. 17; s. 540)

Ebu Hureyre (r.a.)'den Nebî (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Aziz ve Celil olan Allah: Üç (sınıf insan) vardır ki, kıyamet gününde Ben bunların hasmıyım: 1- O kimse ki, bana (Mukaddes ismime) yemin eder de sonra ahdini bozar. 2- Bir kimse ki, hür (bir insan)ı köle diye satar da onun karşılığını yer. 3- Diğer kimse ki, bir işçi tutar, onu çalıştırır da ücretini vermez, buyurmuştur."* (Buhâri, Tecrid-i Sarih Terc. Ve Şerhi, c. 6, s. 535)

"Ahdini bozan her kişi için kıyamet gününde (halk arasında teşhir olunmak üzere) bir alâmet vardır. (o alâmet,) sözünü bozan ğaddarın yanına dikilir, onunla bilinir." (Buhâri, Tecrid, c. 8, s. 477)

Kur'an'da hem insanlar arası ilişkiler, hem de insanla Allah arası ilişkilerin temelinde ahid vardır. Ahde vefâ göstermek, hem insanlar arası ilişkilerin, hem de insan-Allah arası ilişkilerin esasıdır.

Kur'an, ahde vefâyı insanın onur burçlarından biri olarak belirlemiş ve ahde vefânın psikolojik ve sosyolojik boyutlarına dikkat çekmiştir. Prensipler şöyle konuyor: *"Ahde vefâ gösterin, sözünüzde durun."* (17/İsrâ, 34) Ahde vefâsı olmayanın zâlimlerden olduğu anlaşılmaktadır: *"Allah, ahdim zâlimlere ermez, buyurdu."* (2/Bakara, 124)

"Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getirin." (5/Mâide, 1). **Allah, ahd-ü misakını bozanları şiddetle kınar, onların cezalandırılacaklarını belirtir.** Bozulan bu sözleşme, ister Allah ile, ister Peygamber ile, isterse insanlar ile yapılan sözleşme olsun, bozanlar cezalandırılmayı hak ederler: *"Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık."* (5/Mâide, 13)

"Onlar ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar; işte husrâna/ziyana uğrayanlar onlardır." (2/Bakara, 27)

Kur'an'a göre insan ruhuyla Allah arasında ezelde yapılmış bir anlaşma vardır ve dünya hayatı bu muâhedenin icra yeridir. Kur'an, insanı bu anlaşmayı unutmamaya ve şartlarını yerine getirmeye çağırmaktadır. İman, bu ezelî mukavelenin bir kere daha hatırlanması ve itirafı, dünya hayatımız da bu sözleşme şartlarına uygun bir yaşayışın sürdürülmesidir.

"Rabbi'in Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini alıp devam ettirmiş ve onları kendilerine şahit tutarak: 'Ben Rabb'iniz değil miyim?' (demiştir.) "Evet (buna) şâhidiz!' dediler. Kıyamet günü, biz bundan habersizdik demeyesiniz." (7/A'râf, 172)

Bu ayette dile getirilen ahd-ü misakın mahiyeti hakkında müfessirler çok farklı yorumlara gitmişlerdir. Bu yorumlar şöyle gruplandırılabilir: Müfessirlerden çoğunluğu oluşturan grup bu ayeti, sembolik (remzî) bir anlatım olarak kabul ederler. Bunlara göre, Kur'an, bu üslup ile âdeta Allah'ın uluhiyeti fikrinin, gerçekte insanın tabiatına/doğasına yerleştirildiğini, bunun da kavranabilir bir vakıa olarak meydana geldiğini anlatmak ister.

Diğer bir grup müfesir, bu ahd-ü misakın fiilen meydana geldiğini kabul ederler. Bazı müfessirler ise, bu ahidleşme, fıtrî olması ve kelam-ı nefsîyi de içine alması itibariyle gerçek bir sözleşme gözüyle bakarlar. Dolayısıyla olayın fıtrî olması, fiilî olarak olmasına engel teşkil etmez görüşündedirler. Yine, bu ayette geçen *"kaalû belâ"* ifadesi hakkında, bunun ezelde mi, ana rahminde mi, yoksa bülûğ çağında mı olduğu hususunda çeşitli görüşler vardır. (10)

Bütün müfessirler, bu sözleşmeyi ister fıtrî, ruhî bir sözleşme olarak, isterse fiilî, kelamî bir ahidleşme şeklinde kabul etsinler, insanlığın bu ahd-ü misakla gerçek anlamda Allah'a söz vermiş ve O'nunla bir sözleşme yapmış olduğu hususunda söz birliği içindedirler.

Mü'minler ahiretteki kazançlarını düşünerek ahidlerini yerine getirmek zorundadırlar. Bu ahidler, ister Allah ile kul arasında olsun, ister beşerî ilişkilerde olsun, hiçbir değişiklik arzetmez. Tağutlara itaat eden, Allah'ın hududunu çiğneyen, İslam'ı kişisel ve toplumsal hayatında yaşama gayretinde olmayan insanlar, Allah'la yaptıkları ahdi, O'na verdikleri sözü bozmuşlardır. Bu kişilerin, diğer insanlara verdikleri sözlerini tutmaları da beklenemez.

1- İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, c. 2, s. 237
2- Fahreddin Razi, Tefsir-i Kebir, c. 2, s. 206-207
3- Elmalılı H. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 1, s. 245
4- Seyyid Kutub, Fi Zılali'l-Kur'an, c. 1, s. 105
5- Mü'minlerin Özellikleri, s. 120-121
6- İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Y. c. 1, s. 532- 535
7- Beşir İslamoğlu, a.g.e., s. 122-123
8- Şamil İslam Ansiklopedisi, c. 1, s. 55
9- N. Şahinler, Kur'an'da Sembolik Anlatımlar, 146
10- Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, c. 4, s. 2323-2338

Ahidle İlgili Ayet-i Kerimeler

a- Ahde Vefâ (Verilen Sözü Yerine Getirmek): Bakara, 177; Al-i İmran, 77; Maide, 1; Ra'd, 20; İsra, 34; Mü'minun, 8; Ahzab, 1; Meâric, 32.
b- Allah'a Karşı Verilen Sözü Yerine Getirmek: Bakara, 100; Al-i İmran, 76; Maide, 1, 7; En'am, 152; Ra'd, 19-20, 25; Nahl, 91, 95; Mü'minun, 8; Feth, 10.
c- Münafıklar, Sözlerinde Durmazlar: Tevbe, 75-78.
d- Mîsak: Bakara, 27, 63, 83, 84, 93; Al-i İmran, 81, 187; Nisa, 21, 90, 92, 154, 155; Maide, 7, 12, 13, 14, 70; A'raf, 169; Enfal, 72; Ra'd, 20, 25; Ahzab, 7; Hadid, 8.

Konuyla İlgili Geniş Bilgi Alınabilecek Kaynaklar

1. Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı Hamdi Yazır, Azim Y. c. 1, s. 245
2. Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, İbn Kesir, Çağrı Y. c. 2, s. 236-238
3. Mefatihu'l-Ğayb (Tefsir-i Kebir) Fahreddin Razi, Akçağ Y. c. 2, s. 206-208
4. Fi Zılali'l-Kur'an, Seyyid Kutub, Hikmet Y. c. 1, s. 104-105
5. Min Vahyi'l-Kur'an, M. Hüseyin Fadlullah, Akademi Y. s. 140-141
6. Davetçinin Tefsiri, Seyfuddin el-Muvahhid, Hak Y. s. 68
7. İslam Ansiklopedisi, Şamil Y. c. 1, s. 54-56; c. 4, s. 216
8. İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Y. c. 1, s.532-535
9. Kur'an'da Temel Kavramlar, Ali Ünal, Beyan Y. s. 101-107
10. Kelimeler, Kavramlar, Yusuf Kerimoğlu, 1, s. 37-40
11. Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, Toshihiko İzutsu, Pınar Y. s. 126-140
12. İslami Terimler Sözlüğü, Hasan Akay, İşaret Y. s. 20-21

13. Kitabu't-Ta'rifat, Terimler Sözlüğü, Cürcani, Bahar Y. s. 158
14. Kur'an'da Sembolik Anlatımlar, Necmettin Şahinler, Beyan Y. s. 143-146
15. Kur'an'da Mü'minlerin Özellikleri, Beşir İslamoğlu, Pınar Y. s. 120-127
16. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Süleyman Uludağ, Marifet Y. s. 30
17. Verdiği Sözde Duranlar, Osman Karabulut, Şems Y.

Ve âhıru da'vânâ eni'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemin:
Dâvâmızın sonu âlemlerin Rabbı Allah'a hamdetmektir.

Sûbhanek Allahûmme ve bihamdike ve eşhedû en la ilahe illa ente vahdeke la Şerike leke ve Estağfiruke ve etûbû ileyk.

—Derleme— Ebu Abdulmûmin Tekin. bin Muharrem. el-Kayseri
—E-Mail— dayioglu_@hotmail.com
—E-Mail— tekin_mihci@hotmail.com

— BELGIQUE — 2003 - 2013 —

https://www.facebook.com/tekin.mihci

https://www.facebook.com/groups/islami.e.Kitap.indir/files/

https://www.facebook.com/groups/Tevhid.Selefi.Daveti/files/

https://www.facebook.com/groups/129830423826445/files/

http://tevhiddersleri.com/

http://ebumuaz.blogspot.com/

http://www.ehlieser.tr.gg/

http://www.islamhouse.com/

http://islamqa.info/tr

http://tevhidvesunnet.com/

http://www.davetulhaq.com/tr/index.php

http://www.tevhididavet.com/

http://www.tevhidyolcusu.com/

http://islamiekitap.blogspot.be/

http://ilimehli.blogspot.be/

http://www.sahihhadisler.net/

